

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาถึงบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการขัดเกลากายสังขมแก่เยาวชน ศีลภาวนา ค่ายคุณธรรม วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ผู้วิจัยมีมุมมองหลายมิติโดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับใช้เป็นแนวทางในการวางกรอบความคิด เพื่อช่วยให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับกระบวนการขัดเกลากายสังขมด้านคุณธรรมแก่เยาวชน โดยบทบาทของพระสงฆ์ได้อย่างละเอียด อันจะนำไปสู่ความเข้าใจบทบาทของพระสงฆ์ในกระบวนการขัดเกลากายสังขม ซึ่งแนวคิดและงานวิจัยเหล่านี้ประกอบด้วย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลากายสังขม
2. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
3. บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในสังคมไทย
4. แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องการขัดเกลากายสังขม

มีนักวิชาการหลายท่านได้แปลความหมายของคำว่า Socialization ออกเป็นหลายอย่าง เช่น สังคมประเพณี สังคมกรรม การกล่อมเกลากายสังขม รวมถึงการขัดเกลากายสังขม แต่ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะขอใช้คำว่า การขัดเกลากายสังขม

สังขมทุกแห่งต้องมีวิธีการอบรมสมาชิกให้เรียนรู้พฤติกรรมอันถูกต้องประจำสังคมนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้คนในสังคมนั้นยอมรับบรรทัดฐาน ค่านิยม และแบบแผนพฤติกรรมที่สังคมสร้างขึ้น เมื่อยอมรับแล้วก็ต้องนำไปปฏิบัติด้วย กระบวนการที่อบรมให้คนเรียนรู้พฤติกรรมของสังคมอันถูกต้องนี้ เรียกว่า กระบวนการขัดเกลากายสังขม

กระบวนการขัดเกลากายสังขมนับได้ว่า เป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้สมาชิกในสังคมเกิดภาวะผูกพันต่อสังคมในแง่ของการยึดถือคุณค่าของสังคมนั้น ๆ และแสดงพฤติกรรมที่แสดงถึงการ

ดำเนินบทบาทตามความคาดหวังของสังคม ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของกระบวนการจัดการทางสังคมสามารถจัดการ และอบรมให้สมาชิกเรียนรู้ และยอมรับระบบจนเกิดความตระหนักดีว่าเป็นความรับผิดชอบที่จะนำเอาคุณค่าและความคาดหวังตอบสนองบทบาทนั้น มาเป็นแนวทางปฏิบัติที่ตนเองพึงพอใจ ทั้งนี้ Turner (อ้างใน สุพัตรา สุภาพ, 2526, หน้า 20) ได้กล่าวถึง การจัดการทางสังคมว่า เป็นวิธีการของการเรียนรู้ความหมายของบทบาทที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรม และเป็นวิธีการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับบทบาท และในโครงสร้างของการจัดการทางสังคมนั้น จะมีผลต่อการปฏิบัติของบุคคล โดยที่บุคคลมีแนวโน้มที่จะทำตัวให้สอดคล้องกับบทบาทที่ผู้มีความสำคัญกับตัวเขามีบทบาทหรือซับซ้อนบทบาทนั้นแก่เขา หรือ บุคคลมีแนวโน้มที่จะมีความสอดคล้องและเลือกมีบทบาทซึ่งมีผลประโยชน์มากที่สุด

สังคมแต่ละแห่งย่อมให้วิธีการที่แตกต่างกันในการจัดการสมาชิกของสังคมของตน และวิธีการที่ใช้ในแต่ละสังคมก็หลากหลายวิธี โดยมีสถาบันและองค์กรต่าง ๆ ช่วยกันทำงานด้านนี้ การจัดการทางสังคมจะขึ้นอยู่กับสภาพของสังคม ถ้าเป็นสังคมชนบท ที่มีคนเป็นจำนวนน้อยต่างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีสภาพความเป็นอยู่ที่คล้ายคลึงกัน กลุ่มตัวแทนในการจัดการก็จะสอนระเบียบเดียวกัน ส่งเสริมซึ่งกันและกัน แต่ในสังคมที่ซับซ้อน ที่มีคนอยู่รวมกันเป็นจำนวนมากมีความหลากหลาย แตกต่างกันในวิถีความเป็นอยู่ ยึดคุณค่าที่แตกต่างกันในการดำเนินชีวิต กลุ่มตัวแทนในการจัดการ ก็จะมีวิธีการที่เป็นแบบฉบับของตัวเอง

สุพัตรา สุภาพ (2522, หน้า 80) มองการจัดการทางสังคมว่า เป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดหรือวางไว้เพื่อเป็นแบบแผนของการปฏิบัติต่อกัน เพื่อให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง ซึ่งการจัดการนี้อาจออกมาใน 2 รูปแบบคือ

1. การอบรมสั่งสอนโดยตรง เป็นการอบรมที่มุ่งเน้นให้สมาชิกในสังคมได้เข้ากับแบบแผนที่กลุ่มสังคมได้ร่วมกันวางเอาไว้ ทั้งนี้เพื่อจะได้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสถานการณ์หนึ่ง ๆ การอบรมโดยตรงมักจะพบเห็นได้ตามครอบครัว โรงเรียนและวัด เป็นต้น

2. การอบรมสั่งสอนโดยอ้อม เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้โดยธรรมชาติของบุคคลเอง เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามที่เหมาะสมและได้รับการยอมรับจากสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่

การจัดেলাทางสังคมจะถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านกลุ่มตัวแทนในการจัดেলাต่าง ๆ ซึ่งจะทำหน้าที่ในการจัดেলাทางสังคมให้แก่สมาชิกของกลุ่มตน อาจกล่าวได้ว่าตัวแทนการจัดেলাทางสังคมมีด้วยกัน 6 กลุ่ม คือ

1. ครอบครัว ได้แก่ บิดา มารดา ผู้ปกครอง และเครือญาติ ซึ่งนับว่าเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่เป็ตัวแทนในการจัดেলাทางสังคม ตั้งแต่เริ่มเกิดจนเติบโต ครอบครัวเป็นสถาบันสำคัญที่จะหล่อหลอมพฤติกรรมให้แก่เด็ก จนกลายเป็นลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพของบุคคล

2. กลุ่มเพื่อน การที่เด็กเริ่มมีเพื่อน มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับกลุ่มเพื่อนจะเป็นตัวแทนในการจัดেলাเพื่อให้รู้ระเบียบสังคม เรียนรู้การอยู่รวมกลุ่มกับบุคคลอื่นที่นอกเหนือไปจากครอบครัว เรียนรู้กติกาในการเล่น ในกลุ่มเพื่อนต่างฝ่ายก็ต่างถ่ายทอดลักษณะความเชื่อ ค่านิยม และเจตคติให้แก่กัน

3. โรงเรียน เป็นสถาบันผู้ให้การศึกษาแก่เยาวชนโดยตรง เป็นตัวแทนที่ให้การศึกษอบรมสมาชิกอย่างมีแบบแผน มีหลักสูตรและจุดมุ่งหมายเพื่อให้เยาวชนได้รับความรู้ต่าง ๆ

4. สถาบันศาสนา จะเป็นตัวแทนในการจัดেলাให้ละชั่ว ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ มีศีลเป็นข้อกำหนดให้ละชั่ว มีธรรมเป็นข้อกำหนดให้ประพฤติดี สถาบันศาสนาทำหน้าที่ปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม เจตคติ แนวทางสู่สันติสุข จึงเป็นเครื่องมือสำคัญของสังคมในอันที่จะจัดেলাหล่อหลอมบุคลิกภาพของบุคคล

5. กลุ่มอาชีพ ต่างก็มีระเบียบเป็นของตนเอง ซึ่งสมาชิกต้องเรียนรู้

6. สื่อมวลชน จะมีอิทธิพลต่อการจัดেলাทางสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ สื่อมวลชนเหล่านี้จะแพร่ข่าวสารอย่างรวดเร็วและไปทุกหนทุกแห่ง

จากนันททัศนะเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคมเพื่อพิจารณาแล้ว การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่เป็นกลไกการผลิตซ้ำทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural reproduction) เป็นกลไกแห่งการควบคุมทางสังคม เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มถูกนำไปปฏิบัติตามวิถีทางของกลุ่ม โดยสมัครใจหรือไม่ก็ตาม โดยการทำให้บรรทัดฐานและค่านิยมต่าง ๆ ของกลุ่มกลับกลายเป็นบรรทัดฐานและค่านิยมของตนเอง (โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม)

1. เป็นรากฐานแห่งการเรียนรู้บทบาท เนื่องจากเราเกิดความเข้าใจธรรมชาติของโครงสร้างทางสังคมและตำแหน่งแห่งหนของเราภายในโครงสร้างดังกล่าว รวมทั้งความคาดหวังต่าง ๆ สำหรับคนในตำแหน่งงานนั้น

2. เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับวิถีทาง ที่เราก่อรูป ชำรง และเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์ (Identity) ของเรา เหตุผลเพราะเราเคยเป็นใคร เราจะเป็นอะไรต่อไป เป็นสิ่งที่หุ้จขึ้นจากเดาหล่อหลอมแห่งประสบการณ์ที่เราเรียกว่า “กระบวนการขัดเกลาทางสังคม”

การขัดเกลาทางสังคมสามารถใช้อธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการขัดเกลาทางสังคมแก่เยาวชนในมุมมองของลักษณะการปฏิสังสรรค์เชิงสัญลักษณ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันระหว่าง จิต และโครงสร้างทางสังคมเพราะความเชื่อ ความศรัทธาที่ผู้คนในสังคมมีต่อพระสงฆ์ในฐานะของผู้นำทางความประพฤติและผู้นำทางจิตวิญญาณ ฉะนั้นการขัดเกลาทางสังคมของพระสงฆ์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระตุ้นให้เยาวชนมีจิตสำนึกต่อตนเองและคนอื่น รวมทั้งการมีปฏิสังสรรค์ทางสังคมที่เหมาะสม

2. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

เมื่อกล่าวถึงเรื่องการขัดเกลาทางสังคม สิ่งที่จะละเว้นไม่ได้ในการพิจารณาถึงกระบวนการขัดเกลาทางสังคมคือ บทบาทของบุคคล เพราะการขัดเกลาทางสังคมมีความเชื่อมโยงกับการขัดเกลาบทบาทให้แก่บุคคล เพื่อให้รู้ว่าตนเองเป็นใคร อยู่ในสถานภาพใด และควรมีบทบาทพฤติกรรมอย่างไร และในการศึกษาถึงเรื่องบทบาท ไม่ว่าจะเป็นบทบาทใด ๆ ก็ตาม จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ซึ่งทฤษฎีนี้เน้นว่า มนุษย์จะแสดงพฤติกรรมตาม

ความคิดเห็น หรือทัศนคติที่เป็นผลมาจากความคาดหวังทางสังคม ตามสถานภาพ ตำแหน่งและหน้าที่ทางสังคมของแต่ละบุคคล

ทฤษฎีบทบาทมีการมองใน 2 ลักษณะคือ ลักษณะโครงสร้างและแนวปฏิสังสรรค์ สัญลักษณ์นิยม ในแนวโครงสร้างนิยมนั้น บทบาทจะถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ในสังคม ถูกคาดหวังไว้ว่า บุคคลในสถานภาพนั้นๆ ก็จะมีบทบาทตามที่สังคมคาดหวังไว้เช่นนั้น และบุคคลอื่น ๆ ก็จะถูกคาดหวังบทบาทของผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ตามที่คิดว่า เป็นค่านิยมบรรทัดฐานที่กำหนดให้มีบทบาทพฤติกรรมนั้น ๆ

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2522, หน้า 24-25) กล่าวว่า บทบาทเป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ บุคคลย่อมแสดงบทบาทตามสิทธิและหน้าที่ ตามสถานภาพ ซึ่งการแสดงบทบาท แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ

1. บทบาทที่เป็นจริง (Actual Role) เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง ซึ่งอาจจะเป็นบทบาทที่สังคมคาดหวัง หรือบทบาทที่ตนเองคาดหวัง หรืออาจไม่เป็นบทบาทที่ตนเองหรือสังคมคาดหวังก็ได้
2. บทบาทตามความคาดหวัง (Expected Role) เป็นบทบาทที่ผู้อื่นคาดหวังว่า เจ้าของบทบาทควรมีบทบาทเช่นไร
3. บทบาทตามลักษณะการรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพรับรู้ว่าจะตนเองควรมีบทบาทอย่างไร

ดังนั้น บทบาทจึงเป็นความคาดหวังทางการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร โดยมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญ เพื่อให้ทราบว่า แต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาทอย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบอย่างและการสังเกตจากบุคคลที่เรายึดถือ เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทของตน ที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมที่ตนเองต้องการ แต่ทั้งนี้การเสนอภาพของตนเองหรือการแสดงบทบาทและการสวมบทบาทนี้ อาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความคาดหวังของสังคมก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามการที่บุคคลจะรู้ว่า ควรปฏิบัติอย่างไรในสถานภาพหรือสถานการณ์นั้น ๆ แนวคิดที่จะสามารถทำให้เข้าใจบทบาทได้ดีคือ Mead (อ้างในดุสิต น้าสน, 2531 หน้า 16) ที่กล่าวว่า บุคคลจะรับทัศนคติ

ของบุคคลอื่น ๆ ทัวไปที่เกี่ยวข้องกับตัวเขา หรือจากการที่ Coolcy (อ้างใน คูสติ น้ำฝน, 2531, หน้า 18) กล่าวว่า บุคคลจะให้บุคคลอื่นเป็น กระจกสะท้อนลักษณะและผลของความรู้สึกและพฤติกรรมของบุคคล เพื่อที่ว่า คนอื่น ๆ มองและคาดหวังตัวเขาอย่างไร ซึ่งทำให้เชื่อมโยงไปถึงกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเมื่อบุคคลในสถานภาพต่าง ๆ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ย่อมต้องมีการเรียนรู้บทบาทของคนว่า ควรเป็นอย่างไร

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ จะใช้ทฤษฎีบทบาทมาวิเคราะห์พฤติกรรมการขัดเกลาทางสังคมของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งที่เป็นบทบาทตามอุดมคติ และบทบาทที่ปรากฏจริง ที่พระสงฆ์ เยาวชน และผู้ปกครองคิดและแสดงออกมา ซึ่งบทบาทตามอุดมคติ หรือบทบาทที่คาดหวังก็คือ บทบาทที่อยู่ในระดับความคิดส่วนบุคคลเท่านั้นคือคิดว่า จะกระทำหรือแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างไร แต่ยังไม่ได้กระทำจริง ๆ ส่วนในบทบาทที่ปรากฏจริงหรือ พฤติกรรมบทบาทนั้นเป็นบทบาทที่อยู่ในระดับของการกระทำจริงไม่ใช่เพียงระดับความคิดเท่านั้นอย่างไรก็ตาม บทบาทที่ปรากฏจริงก็มีความสัมพันธ์กับบทบาทตามอุดมคติ เพราะบทบาทที่ปรากฏจริงก็มีความสัมพันธ์กับบทบาทตามอุดมคติ เพราะบทบาทตามอุดมคติเป็นปัจจัยหนึ่งที่กำหนดบทบาทที่เป็นจริง (อรรถธรรม คีระคอม, 2527, หน้า 104) การนำเอาทฤษฎีบทบาทมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ เพื่ออธิบายให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของการแสดงพฤติกรรมของบุคคลทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์ ให้มีความครอบคลุมทั้งปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยทางสังคม ประกอบกันได้อย่างชัดเจน ทั้งในพฤติกรรมที่พระสงฆ์คิดหรือแสดงออกมา และพฤติกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากความคาดหวังของคนในสังคม

3. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในสังคมไทย

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทและความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนแหลมทองอันเป็นประเทศไทยปัจจุบัน ราวปี พ.ศ. 303 (อ้างใน จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2514, หน้า 283) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นนี้ได้ขยายตัวถึงขนาดที่แสดงออกในชีวิตจิตใจของคนไทยทุกคน โดยเฉพาะในชนบทยิ่งจะเห็นได้ชัดพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้อง

ชีวิตประชาชนเป็นอย่างมาก จะเป็นวัดอยู่ตามหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นสมบัติสังหารวมของคนทั้งชุมชน ทั้งในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ การหาความรู้ การประกอบพิธีกรรม การประชุม ตลอดจนประเพณีต่าง ๆ พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน พระสงฆ์นอกจากจะทำหน้าที่สืบต่อพระศาสนา โดยการศึกษาเล่าเรียนแล้ว บทบาทที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่ง คือ สอนให้คนรู้จักปฏิบัติ ปฏิบัติชอบทั้งกาย วาจา และใจ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนพระสงฆ์ให้สำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (อ้างใน ประยุทธ์ ปยุตโต, 2513, หน้า 10) และ “ให้พระสงฆ์พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า ความเป็นอยู่ของเราเนื่องผู้อื่น... วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เรากำลังทำอะไรอยู่” (อ้างใน พระมหาสมทรง ศิริธนโร, 2525, หน้า 2)

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ได้รับการส่งเสริมให้มีบทบาทในการช่วยเหลือและอนุเคราะห์ประชาชน เป็นผู้นำทั้งทางด้านชีวิตและจิตใจมาตั้งแต่พุทธกาล ซึ่งบทบาทนี้ได้ดำรงมาเป็นเวลานาน จนกระทั่งต่อมาความเจริญแบบตะวันตกได้แพร่เข้าสู่ประเทศไทย จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นและเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เป็นผลทำให้บทบาทเดิมของวัดพระสงฆ์เสื่อมและลดความสำคัญลง ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนก็เริ่มห่างกัน (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2523, หน้า 18)

บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในอดีต

หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามที่บัญญัติคือ เป็นผู้ให้ธรรมเป็นทาน คือการให้ธรรมะ โดยการชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์ประสบแต่สิ่งที่ดีงาม ดังนั้นโดยหลักการแล้ว พระภิกษุสงฆ์มีหน้าที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระภิกษุสงฆ์รุ่นแรก นับแต่ประกาศพระศาสนาว่า “พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2513, หน้า 10) ส่วนพระองค์นั้นก็ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์สุข

แก่ผู้อื่นอย่างแท้ ดังจะเห็นได้จากหลังจากที่ทรงตรัสรู้สำเร็จพุทธภาวะแล้ว ก็ทรงชวนกลับไปสอนประชาชนให้รู้จักหลักธรรม ทรงเกี่ยวข้องกับชนทุกชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสุขอย่างแท้จริง แม้จะปรินิพพานไปแล้ว พระภิกษุสงฆ์ผู้สืบทอดพระศาสนาก็ทรงยึดถือคำสอนของพระองค์เป็นหลักปฏิบัติสืบมา ความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับชาวบ้านจึงคงเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของคฤหัสถ์ โดยพื้นฐานพระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัย เพื่อประโยชน์แก่สังคมเรื่อยมา นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

หน้าที่และความผูกพันของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อสังคมโดยหลักธรรม

คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายธรรมและวินัย ได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมโดยพื้นฐานทีเดียว รูปแบบความสัมพันธ์ภายในของสังคมสงฆ์แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ภายในสังคมส่วนรวมระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับคฤหัสถ์

1. ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ เห็นได้จากบทบัญญัติต่าง ๆ ในวินัยของสงฆ์ให้มีความอยู่ร่วมกันเป็นวัดหรือสำนักสงฆ์ กำหนดเขตสีมา อุโบสถ การปวารณาการกราลกฐิน พุทธบัญญัติที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า สังฆกรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ ฯลฯ ตลอดจนถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในคณะสงฆ์ มีการเคารพกันตามอาวุโส (สยามสมาคม, 2513, หน้า 8)

2. ความสัมพันธ์กับสังคมคฤหัสถ์ พระภิกษุสงฆ์ถูกกำหนดให้ฝากชีวิตไว้กับคฤหัสถ์ตามข้อวินัย ทั้งนี้เพราะพระภิกษุสงฆ์ คือ ผู้อุทิศตนให้แก่การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง จะต้องละเว้นความสุข และความสะดวกสบายในการครองเรือน จึงเป็นบุคคลที่น่าเคารพยกย่องสรรเสริญของคฤหัสถ์ จึงช่วยเหลือท่านให้ได้ปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ด้วยการถวายอาหาร ปิณฑปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการยังชีพ ส่วนพระภิกษุก็ตอบแทนคฤหัสถ์ด้วยความเมตตา กรุณา นำเอาหลักธรรมมาเผยแผ่อบรมสั่งสอนจนเป็นหลักว่าพระภิกษุสงฆ์อาศัยคฤหัสถ์ในด้านอามิสทาน คฤหัสถ์

อาศัยพระภิกษุสงฆ์ด้านธรรมทาน อันเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปสู่การสิ้นทุกข์ของทั้ง 2 ฝ่าย (พระราชวรานี, 2533, หน้า 12-14)

โดยเหตุที่พระภิกษุสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแน่นแฟ้นเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้กำหนดหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่พึงมีต่อสังคมไว้ 2 ด้าน คือ หน้าที่ต่อตนเองและหน้าที่ต่อผู้อื่น

1. หน้าที่ต่อตนเองคือต้องศึกษาพระธรรมให้รู้และเข้าใจคำสอนจนบรรลุผลสำเร็จเป็นขั้นๆตามระดับความสามารถและสามารถแนะนำผู้อื่นได้ด้วยส่วนการปฏิบัติก็คือปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์และเพื่อสืบพระศาสนาต่อไป(สยามสมาคม,2513, หน้า 60)

2. หน้าที่สำหรับผู้อื่น คือ พระภิกษุสงฆ์พึงจะทำเพื่อประโยชน์แก่สังคม 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ การให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ บทบาทในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นประจักษ์พยานอย่างดีว่าพุทธศาสนามีความสำคัญต่อชุมชนอดีตกาล ตลอดจนได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาสร้างสรรค์ให้แก่ชุมชน เป็นเรื่องที่ได้มีการใคร่ครวญให้ได้รับรู้กันมาเป็นเวลานานแล้ว ดังปรากฏในรูปของจารึกคำสอนและชาดกต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่อยู่ในปัจจุบัน

1). บทบาททางการศึกษา หากจะมองบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในอดีตแล้ว จะเห็นได้ชัดในแง่ที่เกี่ยวกับการศึกษา เพราะกล่าวกันว่า การเกิดและแพร่ไปของพระพุทธศาสนาก็คือการเปิดและขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนโดยแท้ (พระราชวรานี, 2522, หน้า 1) และพร้อม ๆ กับการขยายตัวของพระพุทธศาสนาก็ได้สร้างความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาอย่างมากมาย ดังที่วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาอันสำคัญ และยิ่งใหญ่ระดับมหาวิทยาลัยในโลกสมัยโบราณ ถึงขนาดมีผู้สันนิษฐานไว้ว่า ประเทศอินเดียซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของพระพุทธศาสนาในยุคการศึกษารุ่งเรืองในอดีตนั้น มีสถิติผู้รู้หนังสือถึงร้อยละ 60 ของจำนวนประชากรทั้งหมด (T.H.C." Education, History of "Encyclopaedia Britanica (1968) Vol.1010)

ซึ่งแต่เดิมสังคมอินเดียมีข้อแบ่งแยกระหว่างวรรณะทำให้คนวรรณะต่ำไม่มีโอกาสทางการศึกษา พระพุทธเจ้าทรงให้โอกาสทางการศึกษาแก่คนกลุ่มนี้ โดยการสั่งสอนอบรมและให้คณะภิกษุสงฆ์ของพระองค์ทำหน้าที่สืบทอดแนวคิดในการให้การศึกษาธรรมแก่ประชาชนด้วยการจาริกออกไปในชนบทที่ห่างไกล ร่วมทุกข์ร่วมสุขและชี้หลักการครองชีวิตที่ดีงามแก่

ประชาชน อันเป็นการศึกษานอกโรงเรียนแบบดั้งเดิม และเป็นการศึกษามวลชนอย่างแท้จริง (พระราชวรมณี, 2519, หน้า 3) นอกจากนี้ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็กล่าวไว้อย่างชัดเจนในเรื่องการอบรมสั่งสอนแนะนำผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีตามหลักศีลธรรม

2) บทบาททางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเผยแผ่ คือ การช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนา แผลออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง ขณะที่พุทธศาสนาได้ประดิษฐานในชมพูทวีประยะแรกพระพุทธเจ้าได้ส่งสาวกออกไปเผยแผ่พระศาสนาตาม ที่ต่าง ๆ โดยทรงแนะนำข้อธรรมที่นำไปประกาศ รวม 3 ข้อ คือ “การไม่ทำความชั่ว การบำเพ็ญความดี และการทำจิตให้บริสุทธิ์” (กิตติวุฑโฒภิกขุ, 2514, หน้า 2) ได้ทรงวางวิธีการเผยแผ่พระศาสนาในด้านปฏิบัติตนของพระภิกษุต่อประชาชน โดยการสั่งสอนพระภิกษุผู้เป็นสาวกว่า พระภิกษุจะต้องถือหลักการอดทน ดำรงอยู่ในศีล ไม่ก่อศัตรูด้วยการก่อนและเบียดเบียนหรือก้าวร้าวผู้อื่น ต้องบำเพ็ญสมาธิจิตมั่นไม่หวั่นไหว จากผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่วางไว้อย่างรัดกุมนี้ จึงปรากฏว่าการเผยแผ่เป็นไปอย่างได้ผล เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาต่อผู้ที่ได้พบเห็น สามารถชักจูงให้ประชาชนเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เจริญแนวตามพระพุทธองค์อย่างแท้จริง

ยิ่งในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ทวีความสำคัญ และเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อสืบทอดพระศาสนาให้คงอยู่ และเพื่อสั่งสอนให้ประชาชนได้เจริญรอยตามแนวทางของพระพุทธเจ้าให้กว้างขวางออกไป การเผยแผ่ครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีการจัดตั้งขบวน “พระธรรมทูต” เพื่อส่งพระภิกษุออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ทั้งในและนอกเขตชมพูทวีปครั้งแรกในโลก ซึ่งยังผลให้พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นประดิษฐานในดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน และในดินแดนอื่น ๆ อีกหลายแห่ง บทบาทของพระธรรมทูตดังกล่าวยังมีความสำคัญในฐานะเป็นต้นแบบของโครงการพระธรรมทูต อันเป็นโครงการพัฒนาชุมชนชนบทของไทยที่ดำเนินการโดยพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้อีกด้วย (อารียา ถัมสุวรรณ, 2526, หน้า 20)

3) บทบาททางการสงเคราะห์ ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาได้ปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์และการพัฒนาชุมชน ทั้งในรูปของนิทาน คำสอน และบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงๆ มากมาย เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานับสนุนการเข้าไปมีบทบาทในสังคมของพระภิกษุสงฆ์ และขบถของการกระทำที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขต่อสาธารณชน กล่าวคือ ในนิทานธรรมบท เรื่องที่กล่าวถึงต้นกำเนิดของพระอินทร์หรือท้าวผาวาน ได้มีข้อความที่แสดงว่าการปรับปรุงท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าหรือที่เรียกกันในสมัยนี้ว่า การพัฒนาชุมชน นั้นเป็นงานที่ได้กระทำมาตั้งแต่ในอดีต โดยพระอินทร์ หรือที่เชื่อกันในคติทางพระพุทธศาสนาว่า เป็นพระโพธิสัตว์ชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า ในสมัยที่เกิดเป็นมนุษย์ชื่อ มหมานพ ได้นำผู้คนทำการพัฒนาท้องถิ่นด้วยการทำความสะอาดสถานที่ต่าง ๆ สร้างถนนหนทาง ศาลาที่พักคนเดินทาง ขุดบ่อน้ำกินน้ำใช้ สร้างสะพาน และสิ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์อื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งบุญกุศลที่เกิดจากการทำงานดังกล่าว ได้ส่งผลให้มหมานพและคนอื่น ๆ ได้ขึ้นไปสวดยสุขบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นการตอบแทน (หริศ เรื่องฤทธิ์ และทองพูน สุทรหลวง, 2509, หน้า 250-261)

บทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เริ่มเด่นชัดอีกครั้งหนึ่งในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ คือ พระสงฆ์ส่วนหนึ่งเข้าไปพัฒนาโดยการร้องขอจากรัฐบาลหรือร่วมมือกับรัฐบาลในขณะที่บางส่วนต้องการทำงานอย่างอิสระ มีกลยุทธ์ในการพัฒนาเป็นของตนเอง (สมบุญ สุขสำราญ, 2530, หน้า 33) การที่พระสงฆ์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนากับทางราชการทั้งทางด้านการอบรมศีลธรรม การแนะนำด้านอาชีพ การศึกษา การอนามัย ตลอดจนถึงการก่อสร้างถาวรวัตถุ จึงทำให้พระสงฆ์หนึ่งมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนนั้น เป็นบทบาทที่ยังถกเถียงกัน มีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยแตกต่างกันออกไป เช่น ปิ๋ว อึ้งภากรณ์ (2514, หน้า 46) ได้มองบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนไว้ว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะต้องออกไปพัฒนาโดยเฉพาะทางด้านศีลธรรม เพราะถ้าสังคมขาดศีลธรรมเสียแล้ว การพัฒนาประเทศไม่ว่าจะ

พัฒนาไปในทำนองใด ย่อมจะบกพร่องไม่สมบูรณ์และยังจะพัฒนาไปในเป้าหมายที่ผิด โดยอาจจะเน้นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าความเจริญในทางปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ พุทธทาสภิกขุ (อ้างใน สุภาพรณ ฌ บางช้าง, 2526, หน้า 86) ซึ่งไม่เห็นด้วยกับบทบาทในการพัฒนาด้านวัตถุของพระสงฆ์ โดยให้เหตุผลว่าพระสงฆ์ไม่ควรให้ความร่วมมือเกี่ยวกับงานสังคม สงเคราะห์หรือการพัฒนาอะไรของประชาชนโดยตรง แต่ควรเข้าไปมีบทบาท ให้ประชาชนมีความ เจริญก้าวหน้าปลอดภัยทางจิตวิญญาณ พระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่ประทับประครองจิตวิญญาณไม่ให้ เกิดความทุกข์ ความร้อน ความโง่ และความหลงใหลในการประกอบกิจการงานของตน ซึ่งพระ ธรรมญาณมุนี (2533, หน้า 28) ก็ได้มีแนวความคิดตรงกันกับทัศนะข้างต้น คือ มีความเห็นว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการพัฒนาคุณธรรมเป็นหลัก พัฒนาของกินของใช้เป็นส่วนประกอบ ส่วนผู้ครองเรือนนั้นควรจะพัฒนาของกินของใช้ที่อยู่อาศัยเป็นหลัก พัฒนาคุณธรรมเป็นส่วน ประกอบ

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2534, หน้า 17) กลับมองบทบาทของพระสงฆ์ในทางตรงกันข้าม คือ มองว่าศาสนาควรมีหน้าที่ 2 ประการ คือ ผดุงไว้ซึ่งสังคมอันดีงามและจะต้องเป็นผู้นำในการเรียกร้องและแสวงหาสังคมที่ดีกว่า ในด้านพระสงฆ์จะต้องเข้าไปรับรู้กับสภาพความเป็นจริงของสังคม เพื่อจะได้เข้าไปแก้ปัญหาและพัฒนา เพราะถ้าพระสงฆ์ไม่สนใจหรือมุ่งโลกุตระธรรมอย่างเดียวแล้ว ก็เท่ากับว่าพระสงฆ์ขาดเมตตาธรรม กรุณาธรรม และไม่เอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมทุกข์ยิ่งพระสงฆ์ละ ปัญหาของสังคมออกไปเท่าใด สังคมก็จะไม่มองเห็นความสำคัญของศาสนาและพระสงฆ์ออกไปเท่านั้น ประการสำคัญที่สุดควรจะมีการอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้เข้าใจในสภาพสังคม เน้นหนัก ในทางความเป็นผู้นำและมีความรู้ในการพัฒนาสังคม ประเวศ วะสี (2525, หน้า 57-58) ก็มีแนวคิด ไปในทำนองเดียวกัน คือ ปัจจุบันพระสงฆ์ได้เปลี่ยนบทบาทจากพุทธเจตนาเดิม คือ สงเคราะห์ ชาวโลกกลับกลายมาเป็นไม่เข้าใจและไม่สนใจความเป็นอยู่ของประชาชน ไม่เข้าใจเรื่องคนจน จึง มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ทางสถาบันสงฆ์ควรกระตุ้นให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมชนบทให้มากยิ่งขึ้น

พระราชวรมุนี (2527, หน้า 66) ได้มีความเห็นอย่างเป็นกลาง คือ ได้มองบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนออกเป็น 2 ทาง คือ

1. บทบาทหลักหรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือ การเป็นผู้นำชุมชนในทางจิตใจ เสริมศีลธรรมสติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน เป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งเป็นรากฐานความเจริญความสุขของสังคมอย่างแท้จริง

2. บทบาทรอง ในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระสงฆ์อาจจำเป็นและควรเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำประชาชนในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางในการพัฒนาทางด้านวัตถุที่เหมาะสม อาจเป็นผู้ประสานการรวมตัวของชาวบ้านในการพัฒนาและอาจให้วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น

เกี่ยวกับเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมนั้น อานาจ บัวศิริ ได้รวบรวมข้อคิดเห็นของบุคคลระดับต่าง ๆ กล่าวได้ดังนี้ (อานาจ บัวศิริ, 2528, หน้า 163-173)

พระมหาประยุทธ์ ปุตุโต กล่าวว่า วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นตัวแทนของวัด เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางรวมแห่งความเชื่อถือ การร่วมมือกัน เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านนี้ แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ความรู้สึกรักของประชาชนต่อพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นผู้ที่มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ ทุกอย่างเหนือกว่าประชาชนทั่วไป สามารถเป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้าน เป็นเครื่องรักษาความเคารพนับถือได้ยั่งยืนมั่นคงยิ่ง

ไพรัตน์ เจริญรินทร์ กล่าวว่า สถาบันศาสนา สำหรับชนบทไทยนับได้ว่าเป็นที่บริการที่มีความสมบูรณ์อยู่มาก โดยเฉพาะในสมัยก่อน วัดนอกจากทำหน้าที่ทางศาสนาแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นโรงเรียนของชุมชน เพราะท่านเป็นครูสอนอย่างดี เอาใจใส่เป็นพิเศษยิ่งกว่าครูอาชีพในปัจจุบัน ทั้งนี้ เพราะท่านเป็นคนในหมู่บ้าน เกิดและโตขึ้นมาในสิ่งแวดล้อมเดียวกับนักเรียน เข้าใจปัญหาของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชนอย่างลึกซึ้งจนแยกไม่ออก ในบางแห่งจะเห็นว่าพระสงฆ์ท่านยังทำหน้าที่เป็นนายแพทย์ หรือจิตแพทย์อย่างดีที่สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บของชาวบ้านให้หายได้ เชื่อว่าโรคนั้นจะหายหากหลวงพ่อบำบัดได้ใช้เวทย์มนต์หรือพรมน้ำมนต์ นี่แหละเป็นวิธีการรักษาด้านจิต ซึ่งวิทยาการสมัยใหม่นำมาใช้กัน

อานนท์ อาภาภิรมย์ กล่าวว่า พระซึ่งเป็นตัวแทนของวัดมีบทบาท เป็นผู้นำทางจิตใจของชาวชนบทในท้องถิ่น จึงเป็นหลักแห่งความยึดเหนี่ยวและมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น จึงเป็นหลักแห่งความยึดเหนี่ยวและมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นชนบท เช่น การสร้างโรงเรียน ศาลาประชาคม หรือการสร้างบ่อน้ำสาธารณะ

พระราชนันท์มณี กล่าวว่า การพัฒนาคือการทำให้เจริญขึ้น และทางพระพุทธศาสนา สอนให้พัฒนาจิตใจ ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ต้องไปพัฒนาจิตใจของประชาชน ให้ตื่นตัว ให้ก้าวหน้าทางธรรม เร่งให้เขาศึกษาธรรม เร่งให้เขาปฏิบัติธรรม เป็นการส่งเสริมความงามความดี การพัฒนาจิตใจนั้น ต้องส่งเสริมให้มีการปฏิบัติประพฤติกุศลธรรมในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดความสงบด้วยอำนาจธรรมอย่างแท้จริง เพราะถ้าคนเราเข้าถึงการปฏิบัติธรรมแล้วจะรู้คุณค่าของชีวิต รู้ว่าเกิดมาเพื่ออะไร อยู่เพื่ออะไร สิ่งใดงานอันควรทำนั้นคืออะไร พระสงฆ์ต้องช่วยให้คนฉลาด ให้คนก้าวหน้า ให้ใช้ปัญญาพิจารณาตัวเองให้มากขึ้น โดยการชักนำเอาความเชื่อเหลวไหลออกไปให้อุบาทกุบาสิกามีศรัทธา มีศัลบิริสุทธิ ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม เมื่อประพฤติกุศล ธรรมที่รักษาเรา คู่ครองเราให้พ้นภัย

ประเวศ วะสี ได้เสนอความเห็นไว้ว่า พระสงฆ์นั้นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ มาแต่ไหนแต่ไร รวมทั้งเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย วัดเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นโรงเรียน เป็นโรงพยาบาล เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม ขณะนี้ทั่วโลกกำลังพูดถึงการสาธารณสุขเบื้องต้นหรือการสาธารณสุขมูลฐานว่าเป็นของดีและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมทุกสังคม การสาธารณสุขมูลฐานย่ำที่การพัฒนา การช่วยตัวเองของบุคคล ครอบครัวและชุมชนบ้านกับวัดต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันอยู่แล้วตามวัฒนธรรมไทย พระภิกษุสงฆ์และวัดจึงเป็นขุมกำลังและองค์กรที่จะช่วยพัฒนาประเทศตามแบบไทย ๆ และแบบยืนบนขาของตนเองได้

บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน

จากอดีตจะเห็นว่า วัดและพระสงฆ์ได้แสดงบทบาทสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนเนื่องจากชาวบ้านมองพระสงฆ์ว่า เป็นผู้ประพฤติกุศล มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อ

ประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ ที่สำคัญที่สุดคือ ความรู้สึกว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญา รอบรู้ในด้านวิชาการต่าง ๆ เหนือชาวบ้าน และสามารถให้คำแนะนำปรึกษาแก่ชาวบ้านได้เป็น อย่างดี จึงทำให้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและมั่นคงเสมอมา กลายเป็นผู้นำทางด้านชีวิตและจิตใจ และวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน แต่ต่อมาเมื่อ โครงสร้างทางสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น อำนาจของรัฐเพิ่มมากขึ้นพร้อมกับอำนาจและบทบาทของสงฆ์ลดลง กลายเป็นเพียงผู้ประสาน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และคงเหลือเป็นเพียงผู้ประกอบพิธีกรรมทาง ศาสนาและคลังพัสดุเท่านั้น ดังนั้นในปัจจุบันจึงมีการถกเถียงปัญหาเกี่ยวกับ บทบาทของพระภิกษุ สงฆ์เป็นอย่างมาก ซึ่งทั้งนี้สืบเนื่องมาจากบทบาทของพระภิกษุสงฆ์หลายด้านสูญเสียไปในอดีต วัด และพระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากในการเป็นศูนย์กลางอนุเคราะห์ชุมชนในด้านต่าง ๆ แต่ปัจจุบัน บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ต่อสังคมลดน้อยลง เพราะมีสถาบันทางสังคมแบบใหม่เข้ามารับบทบาท เดิมของวัดและพระภิกษุสงฆ์ไป เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ทำให้ประชาชนเหินห่าง จากพระภิกษุสงฆ์มากขึ้น ภาพพจน์ที่ดีของพระภิกษุสงฆ์ในความรู้สึกของประชาชนก็ลดต่ำลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเมือง อย่างไรก็ตามปัญหานี้ได้ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในหมู่พระภิกษุ สงฆ์ที่จะพยายามฟื้นฟูบทบาทและสถานภาพของตนในสังคมต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน และการที่จะสามารถดำรงสถานภาพของตนดังเช่นอดีตนั้น สิ่งที่สำคัญคือ จะต้องเข้าไปมีบทบาทที่ สามารถอำนวยความสะดวกแก่สังคมทั้งในทางโลกียธรรมและโลกุตระธรรม คือต้องรับผิดชอบเกี่ยว กับปัญหาบ้านเมืองเอื้ออาทรต่อความทุกข์ยากของประชาชน โดยการพัฒนาจิตสำนึกของผู้คนใน สังคมให้ดีขึ้น จากการใช้พุทธธรรมเป็นแนวทาง คือ หลักพรหมวิหารและสังคหวัตถุ นอกจาก นั้นการที่วัด และพระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญในการเป็นสถานที่และเป็นผู้ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอน ให้แก่ประชาชนได้นำไปปฏิบัติ แต่การที่จะประสบผลสำเร็จเพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพใน การถ่ายทอดและศรัทธาที่ประชาชนมีต่อวัดและพระสงฆ์ ซึ่งพอจะสรุปบทบาทของพระสงฆ์ใน ปัจจุบัน ดังนี้ (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, 2524, หน้า 18-22)

1. พระภิกษุสงฆ์กับการอบรมทางจริยธรรม

สังคมประกอบด้วย บุคคลแต่ละบุคคลจะอยู่กันโดยราบรื่นไม่ได้หากขาดจริยธรรม จริยธรรมเป็นเสมือนสายใยที่ขัดเหนี่ยวให้บุคคลอยู่ด้วยกัน โดยมีความยึดหยุ่นพอสมควร การ

ปิดหุ้่นหมายถึงการให้อภัยกัน ไม่ถือของเขารองเราอย่างเคร่งครัดตรงชุมชนที่ขาดจริยธรรมสังคม คือ หลักการที่ทำให้คนผูกพันกันย่อมมีแต่การรื้อฉาวระส่ำระสาย จริยธรรมที่พระสงฆ์สั่งสอนที่เป็นไปเพื่อความราบรื่นของชีวิตชุมชนมีนานาประการ เช่น ทิศ 6 และพรหมวิหาร 4 จริยธรรมบางอย่างได้ยังอยู่ในจิตใจคนไทยมานานแล้ว อันอาจจัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของอุปนิสัยของคนไทย คำสั่งสอนของพระภิกษุสงฆ์มีส่วนส่งเสริมลักษณะที่ดีให้มีมากขึ้น และลักษณะที่เสียให้ลดน้อยลง แต่จะเป็นผลมากน้อยเพียงใดยากที่จะประเมินในขณะนี้

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ (2534, หน้า 236) ได้กล่าวในหนังสือชีวิตและงานของท่าน ปัญญานันท์ ว่าท่านปัญญานันท์ตระหนักถึงความสำคัญของเยาวชนมาโดยตลอดท่านเรียกร้องให้พ่อแม่เฝ้าเด็กเข้าหาธรรมะ คือมาวัดกับพ่อแม่ทุกวันอาทิตย์ หรือวัดพระตามโอกาสจะอำนวย เคยกล่าวกับพระอาจารย์ผู้สอนทุกท่านว่า “แม้ว่าเด็กที่มาเรียนจะซุกซนบ้างเป็นธรรมดาของเด็กขอให้ตั้งใจว่าธรรมะที่เราปลูกฝังให้แก่เด็ก ๆ ในวันนี้ อาจจะมีผลมากสำหรับพวกเขาในอีก 20 ปีข้างหน้าได้” นี่ไม่ได้หมายความว่าธรรมะจะให้ผลช้า แต่ความหมายว่าในวัยเด็ก เด็กไม่ค่อยจะมีปัญหาสลับซับซ้อนมาก ความจำเป็นที่จะใช้ธรรมะมีน้อย แต่พอเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีปัญหาต้องแก้มากตนเองได้สะสมความรู้ด้านธรรมะในวัยเด็กเอาไว้มากพอ พอเกิดปัญหาชีวิตมาก ๆ แทนที่จะหาทางแก้ปัญหามิทางที่ผิด เช่น หันเข้าหาอบายมุข ก็กลับระลึกถึงธรรมะที่ตนได้ศึกษามาแต่เด็กแล้วนำมาใช้ได้ทันทั่วทั้ง

2. บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ต่อปัญหาโรคเอดส์

พระอาจารย์อลงกต ดิกขปัญโญ ผู้อำนวยการโครงการธรรมรักษ์นิเวศน์ วัดพระบาทน้ำพุ ตำบลเขาสามยอด จังหวัดลพบุรี กล่าวกับสยามโพสต์ ฉบับวันที่ 4 มีนาคม 2536 ว่าเมื่อมีปัญหาสังคม พระภิกษุสงฆ์ย่อมจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งต้องมีการตระหนักว่าบทบาทพระภิกษุสงฆ์ควรจะดำเนินการอย่างไร สังคมไทยยึดติดอยู่กับพระภิกษุสงฆ์ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีอะไรต้องให้การปรึกษาหารือพระภิกษุสงฆ์เห็นความสำคัญของสถาบันนี้ เมื่อสังคมวิกฤติ พระสงฆ์ต้องเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาในสังคมยังกลัวจะช่วยเหลือสังคมกันเอง ฉะนั้นพระภิกษุสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทตรงนี้ คือ

ก.พระภิกษุสงฆ์ต้องเป็นพื้นฐานในการชักจูงโน้มน้าวจิตใจของบุคคลในสังคม

ข. พระภิกษุสงฆ์ต้องดูแลจิตวิญญาณ การรักษาศีลสมาธิให้ประชาชนมีจิตใจสงบสุข

ค. ปัญหาสังคม ความทุกข์ พระภิกษุสงฆ์ทำหน้าที่บำบัดได้

3. บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท

สำหรับพระภิกษุสงฆ์นักพัฒนาในภาคเหนือมีหลักการพัฒนาชนบทแยกออกเป็น 2 แนวทาง คือ มุ่งพัฒนาควบคู่ไปทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจแนวทางหนึ่ง และอีกแนวทางหนึ่งมุ่งเป็นเฉพาะการพัฒนาด้านจิตใจ ดังเช่นรายละเอียดต่อไปนี้ (สมบุญ สุธาสารณ, 2530 หน้า 62-64)

ก. การพัฒนาควบคู่ไปทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

พระสงฆ์นักพัฒนากลุ่มนี้มีความเห็นว่า งานพัฒนาชนบทจะให้ได้ผลจริงจังไม่ควรจะมุ่งพัฒนาด้านวัตถุหรือด้านจิตใจเพียงด้านเดียว แต่ควรจะไปพร้อม ๆ กัน จะพัฒนาด้านวัตถุให้มีความเจริญแต่ชาวชนบทยังไม่มีคุณภาพ ขาดจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกัน หรือจะมุ่งพัฒนาเฉพาะด้านจิตใจในขณะที่ชาวชนบทยังอดอยากทุกข์ยาก ขาดแคลนสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ชาวชนบทจะไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข จึงต้องพัฒนาด้านวัตถุและจิตใจให้เสริมซึ่งกันและกันอย่างไรก็ตาม พระสงฆ์นักพัฒนากลุ่มนี้ยังมีความเห็นที่แยกกันเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าควรจะพัฒนาด้านจิตใจนำการพัฒนาด้านวัตถุ แต่อีกฝ่ายหนึ่งกลับเห็นว่าควรจะพัฒนาด้านวัตถุนำการพัฒนาด้านจิตใจ

ฝ่ายแรก ก็พยายามให้เหตุผลสนับสนุนในหลายลักษณะ ที่น่าสนใจมาก คือเหตุผลของ พระครูสุชาตวรคุณ วัดอินทร์ฐาน จังหวัดพะเยา ที่ว่า “ควรจะพัฒนาด้านจิตใจให้ชาวบ้านได้มีจิตสำนึกในด้านพัฒนามีความรักการทำงานและเห็นความสำคัญของการพัฒนา เพื่อให้คนสนใจและเข้าร่วมพัฒนาตนเอง โดยมีการพัฒนาด้านวัตถุประกอบด้วย เพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นประโยชน์ของการพัฒนาชนบท แต่ทั้งนี้จะต้องมีจิตใจที่มีความสำนึกอยู่เหนือวัตถุ ไม่หลงมัวเมาอยู่ในวัตถุนานเกินไป โดยไม่รู้จักคุณค่าของการพัฒนา”

ฝ่ายแรก ก็พยายามให้เหตุผลสนับสนุนในหลายลักษณะที่น่าสนใจมาก คือ เหตุผลของ พระครูสุชาตวรคุณ วัดอินทร์ฐาน จังหวัดพะเยา ที่ว่า “ควรจะพัฒนาด้านจิตใจให้ชาวบ้านได้มีจิตสำนึก ในด้านพัฒนามีความรักการทำงานและเห็นความสำคัญของการพัฒนา เพื่อให้คนสนใจและเข้าร่วมพัฒนาตนเอง โดยมีการพัฒนาด้านวัตถุประกอบด้วย เพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นประโยชน์ของการพัฒนาชนบท แต่ทั้งนี้จะต้องมีจิตใจที่มีความสำนึกอยู่เหนือวัตถุ ไม่หลงมัวเมาอยู่ในวัตถุมากเกินไป โดยไม่รู้จักรักษาคุณค่าของการพัฒนา”

และเหตุผลของพระครูมานัสวิพิทักษ์ วัดโพธาราม จังหวัดพะเยา “การพัฒนาควรจะพัฒนาด้านจิตใจให้ชาวบ้านพร้อมกับการพัฒนา มีศรัทธา มีความเชื่อมั่นต่อตนเองแล้วจึงจะดำเนินการพัฒนาด้านวัตถุ เพื่อเสริมสร้างอาชีพและเศรษฐกิจของประชาชน”

ฝ่ายหลังก็มีพระสงฆ์นักพัฒนาหลายท่าน ให้ความสนับสนุน อาทิ พระครูมานิต บุญญาคม วัดห้วยไคร้ใหม่ จ.เชียงราย กล่าวว่า “ควรจะพัฒนาด้านวัตถุโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจ ทั้งการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม และการพัฒนาอาชีพเสริมในช่วงฤดูแล้ง เพื่อสกัดกั้นการลงไปทำงานในกรุงเทพฯ ของชาวบ้านเพื่อเสริมเศรษฐกิจของชาวบ้านได้พอสมควรแล้ว จะต้องพัฒนาด้านจิตใจของชาวบ้านเสริมเข้าไปให้เกิดความรักถิ่นเกิดของตน”

และพระครูอุปถัมภ์ คณารักษ์ วัดห้วยข้าวก่ำ จังหวัดพะเยา “ถ้าสามารถพัฒนาให้ชาวบ้านมีความสมบูรณ์ทางวัตถุในการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานแล้ว จะช่วยเสริมให้การพัฒนาด้านจิตใจเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น”

ข. เน้นการพัฒนาด้านจิตใจ

พระภิกษุสงฆ์นักพัฒนากลุ่มนี้เห็นว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่มิมีเหตุผล แต่ประชาชนกลับไม่สนใจนำมาปฏิบัติและศึกษากันอย่างจริงจังทั้ง ๆ ที่พุทธศาสนามีหลักธรรมที่ช่วยดับทุกข์ได้ แต่ชาวพุทธกลับไม่เข้าใจหันไปหาแนวทางด้านวัตถุตามแบบตะวันตก เกิดสภาพที่ไม่รู้จักจริงเห็นจริงในคุณค่าของวัตถุ ถ้าหากสามารถเปลี่ยนแนวทางมาพัฒนาด้านจิตใจกันอย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ สามารถปลูกฝังความสำนึกของชาวชนบทให้เข้าใจปัญหาและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้แล้วไม่ว่าจะพัฒนาอะไรก็ตามจะสามารถทำงานให้สำเร็จได้ไม่ยาก

พระมหากษัตริย์ สิริวัณโณ วัดคงหนองเป็ด จ.เชียงราย เป็นผู้ที่ทรงรักและพัฒนาด้านจิตใจในทุกวิถีทางท่านมีความคิดว่า “การพัฒนา ควรจะเน้นการพัฒนาด้านจิตใจให้ชาวบ้านได้เข้าใจธรรมะของพระพุทธเจ้า เพื่อให้จิตใจสงบเข้าใจปัญหาที่มีความสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน”

อีกรูปหนึ่งที่น่าสนใจคือ พระราชสิทธิโสภณ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา ท่านเห็นว่า “การพัฒนาควรจะเน้นการพัฒนาด้านจิตใจเป็นสำคัญเพื่อให้ประชาชนสามารถประพฤติและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขละอวยมุขถ้าหากทุกคนมีศีลธรรมจริยธรรม ไม่หลงมัวเมาในอบายมุขจะทำให้ชีวิตทุกชีวิตในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข รวมทั้งสามารถช่วยกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้หมดไปได้ รู้จักที่จะใช้วัตถุที่จะเสริมคุณค่าของคน มิใช่ปล่อยให้วัตถุครอบงำความคิดและจิตใจของคนดังเช่นในปัจจุบัน”

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันมาเป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายให้เห็นถึงความพยายามของพระสงฆ์ในการฟื้นฟูรักษาสถานภาพและบทบาทของตนในการผู้นำทางปัญญาผู้นำทางจิตวิญญาณท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งจะสามารถสำเร็จได้ในระดับไหนนั้น ขึ้นอยู่กับการยอมรับจากประชาชน และตัวพระสงฆ์ว่า จะสามารถเข้าใจสภาพปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนและสังคมเพียงใด รวมทั้งความสามารถในการนำเอาองค์ความรู้ หลักธรรม และวิธีการต่าง ๆ ในการถ่ายทอดมาประยุกต์ร่วมกันอย่างเหมาะสมเพียงใด

4. แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการ

แรงจูงใจนั้นเป็นสถานะที่บุคคลเกิดความต้องการที่จะควบคุมพฤติกรรมที่จะไปสู่จุดมุ่งหมายอันประกอบด้วยแรงจูงใจทางสรีรวิทยา ซึ่งเป็นกลไกในการควบคุมการปรับตนเอง อันได้แก่ความต้องการทางด้านร่างกาย ความหิวกระหาย การพักผ่อน ส่วนแรงจูงใจทางสังคมนั้น เป็นแรงจูงใจอันเนื่องมาจากกลุ่ม ด้วยเหตุที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มนั่นเอง จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องทางสังคมระหว่างกัน

สำหรับในกระบวนการเรียนรู้นั้นถือว่า แรงจูงใจเป็นส่วนสำคัญมาก เป็นผลให้กระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวในการเรียนรู้ การค้นคว้า รวมทั้งทำให้การเรียนรู้มีความหมายสำหรับชีวิต โดยเฉพาะแรงจูงใจที่เกิดจากความต้องการส่วนลึกของจิตใจ และเชื่อว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมานั้นเป็นผลมาจากการต้องการการตอบสนอง ซึ่งมนุษย์ทุกคนล้วนแต่มีความต้องการมาแต่กำเนิด ทั้งนี้ Abraham Maslow (อ้างใน อรุณี ทรดาล, 2533, หน้า 207-209) ได้เรียงลำดับความต้องการออกเป็น

1. ความต้องการทางกาย เป็นความต้องการซึ่งมีอำนาจมากที่สุดในการดำรงชีวิต
2. ความต้องการความปลอดภัย
3. ความต้องการความรักและเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม
4. ความต้องการความยกย่องนับถือ
5. ความต้องการที่จะพัฒนาตนเองเต็มศักยภาพ

นอกจากนี้ Henry Murray (อ้างใน ורתัย ชื่นมณูญ์, 2528, หน้า 309-312) ได้เสนอความต้องการว่า เป็นสิ่งที่มาจากสภาพร่างกายและจิตใจ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น

1. ความต้องการที่จะเอาชนะด้วยความก้าวร้าว
2. ความต้องการที่จะเอาชนะพื้นผ้าอุปสรรคต่าง ๆ
3. ความต้องการที่จะปกป้องตนเอง
4. ความต้องการที่จะยอมแพ้
5. ความต้องการเป็นอิสระ
6. ความต้องการความสำเร็จ
7. ความต้องการสร้างมิตรภาพกับผู้อื่น
8. ความต้องการความสนุกสนาน
9. ความต้องการแยกตนเองออกจากผู้อื่น
10. ความต้องการความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น
11. ความต้องการมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น

12. ความต้องการที่จะยอมรับนับถือผู้อื่น
13. ความต้องการที่จะสร้างความประทับใจให้กับผู้อื่น
14. ความต้องการให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่น
15. ความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงความล้มเหลว
16. ความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงอันตราย
17. ความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงจากการตำหนิหรือการลงโทษ
18. ความต้องการความเป็นระเบียบเรียบร้อย
19. ความต้องการที่จะรักษาชื่อเสียง
20. ความต้องการให้ตนเองมีความแตกต่างจากบุคคลอื่น

จากแนวคิดเกี่ยวกับความต้องการของ Maslow และ Murray ล้วนแต่เน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของความต้องการที่เป็นสิ่งสำคัญในการก่อให้เกิดแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการเรียนรู้ที่ได้รับจากการจัดেলাทางสังคมของบุคคล

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดেলাทางสังคม

มีนักวิจัยหลายท่านได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการจัดেলাทางสังคมและบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วย

สมชาย เหล็กเพชร (2538, หน้า 79-81) จากการศึกษาเรื่อง วิเคราะห์งานของพระภิกษุสงฆ์ในฐานะผู้นำพัฒนาชุมชนพบว่า อุดมการณ์ของการพัฒนาของพระภิกษุสงฆ์กลุ่มสังฆพัฒนาชุมชนล้านนาเกิดจาก การยึดมั่นในพุทธบัญญัติที่กำหนดให้พระสงฆ์ ตระหนักถึงบทบาทและความรับผิดชอบในการทำประโยชน์เพื่อสังคมส่วนร่วม และจากภูมิหลังทางสังคมเดิมของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่มาจากครอบครัวคนยากจนในชนบทและยังอาศัยอยู่ในชุมชนนั้น จึงได้พบเห็นสภาพความด้อยโอกาสของสังคมในชนบทและมีความปรารถนาจะทำเพื่อชุมชนที่ตนอาศัยอยู่สำหรับแนวคิดในการทำงานมีลักษณะที่หลากหลายและขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในชีวิตและลักษณะสภาพแวดล้อมของชุมชนที่พระภิกษุสงฆ์แต่ละรูปอาศัยอยู่ แต่ก็มีลักษณะร่วมกันในเรื่องของความเรียบง่าย และสามารถปฏิบัติได้ จากการนำเอาหลักคำสอนและธรรมะในพระพุทธศาสนา

หลอมรวมกับประสบการณ์ที่พบเห็นในสังคมรอบตัวภายนอกวัด โดยคาดหวังว่า จะสามารถพัฒนาไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง

ตุลวัตร พานิชย์เจริญ (2536, หน้า 97-100) ได้ศึกษาถึงกระบวนการกล่อมเกลாதาสังคมในการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง พบว่า การกล่อมเกลาทาสังคมของชุมชนนั้น มาจากแบบแผนที่เรียนรู้จากประสบการณ์ในการดำรงชีวิตที่ผ่านมา โดยความเชื่อมโยงสัมพันธ์เกี่ยวกับความเชื่อและความสัมพันธ์ใน 3 มิติ คือ คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมีระบบศีลธรรม จริยธรรมของกลุ่มเป็นสิ่งที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ทั้งนี้กระบวนการในการจัดกลอนั้นเป็นไปในรูปแบบของการสอนโดยตรงและการประกอบพิธีกรรม รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทำให้เกิดการถ่ายทอดเรียนรู้ โดยกระบวนการถ่ายทอดจัดกลอนนั้นมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาวะการณ์ของสังคมทั้งจากภายใน และภายนอกชุมชน

สมบูรณ์ สุขสำราญ และพลศักดิ์ จริยไกรศิริ (2526, หน้า 11-48) ได้ศึกษาถึง บทบาทการพัฒนาของชนบทของพระภิกษุสงฆ์พบว่า การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ช่วยให้พระสงฆ์รักษาสถานภาพและบทบาทของตนไว้ในสภาพการณ์ที่สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และขึ้นอยู่กับจิตสำนึกทางการพัฒนาและความรู้สึกในการมีส่วนร่วมจากประชาชน ซึ่งบทบาทการพัฒนาชนบทของพระภิกษุสงฆ์จะสำเร็จได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของวัด และพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธา นับถือ ของประชาชน และความสามารถในการประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการชักนำประชาชน ให้เข้าร่วมสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน แต่เรื่องที่นำวิถีก็คือ พระสงฆ์จะมีทัศนคติต่อการพัฒนาชนบทอย่างไร เหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาของชนบทในปัจจุบันหรือไม่ และจะบริหารโครงการพัฒนามาขนาดไหนได้หรือ เพราะสภาพงานพระภิกษุสงฆ์พัฒนาชนบทที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ยังมีลักษณะที่ต่างคนต่างดำเนินงาน จะมีการประสานงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือซึ่งกันและกันบ้างภายในกลุ่มเล็กๆ ดังนั้นทิศทางและแนวทางของงานพระภิกษุสงฆ์พัฒนาชนบทจึงยังค่อนข้างสับสนไม่ชัดเจนขึ้นอยู่กับศักยภาพ ความรู้ความสามารถทัศนคติและอุดมการณ์การพัฒนาชนบทของพระภิกษุสงฆ์แต่ละท่านเป็นสำคัญ

พินิจ ลาภนนท์ (2529) ได้ศึกษาถึง บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทคือ การได้พบเห็นปัญหาและความยากจนของชาวบ้านจึงต้องการเข้ามาแก้ไข โดยมี การดำเนินการในลักษณะของการเป็นผู้ส่งเสริมการพัฒนา ผู้นำการพัฒนา ผู้ประสานงาน และการเป็นพี่เลี้ยงในการพัฒนา และพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่อยู่ในบทบาทของการเป็นผู้นำ ชาวบ้านมีส่วนร่วมน้อย ทำให้เป็นการพัฒนาที่ยังไม่สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเอง ในลักษณะเช่นนี้ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการพัฒนาจึงขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของพระสงฆ์เป็นสำคัญ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การที่พระสงฆ์ได้รับการยอมรับและคาดหวังจากสังคมว่า เป็นผู้ดำรงบทบาทสำคัญในฐานะเป็นสัญลักษณ์และองค์ประกอบสำคัญยิ่งของพุทธศาสนาทั้งในฐานะของผู้ได้รับการศึกษา หลักธรรมทางพุทธศาสนาและผู้สืบทอดศาสนา โดยเฉพาะการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างสม่ำเสมอ จนได้รับการเคารพนับถือว่า เป็นผู้รู้ด้านศีลธรรมจริยธรรม เป็นแบบอย่างของผู้มีความประพฤติที่ดีของสังคม ด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาในพระสงฆ์ ทำให้เยาวชน ผู้ปกครอง ตลอดจนครูอาจารย์ให้การยอมรับและเชื่อถือบทบาทของพระสงฆ์ในการขัดเกลาทางสังคมด้านคุณธรรมแก่เยาวชน เช่นเดียวกับพระสงฆ์ซึ่งได้พยายามดำรงบทบาทและสถานภาพทางสังคมของตนจากการแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวังของสังคม โดยการพยายามเชื่อมโยงสภาพการณ์ที่เป็นปัญหาต่าง ๆ ในสังคมกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และการใช้กระบวนการขัดเกลาที่มีความสอดคล้องระหว่างกัน ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม การศึกษา และเศรษฐกิจของสังคม

ดังนั้นการที่จะทำความเข้าใจบทบาทของพระสงฆ์ในการขัดเกลาทางสังคมแก่เยาวชนกรณีค่ายคุณธรรม จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกระบวนการซึ่งพระสงฆ์ใช้ในการขัดเกลาทางสังคมด้านคุณธรรมต่อเยาวชน ตลอดจนภูมิหลังทางสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษาของเยาวชน และความคาดหวังของเยาวชนและผู้ปกครองที่มีต่อการเข้ารับการขัดเกลาในค่ายคุณธรรม และโยงโย

ความสัมพันธ์เหล่านี้คือการอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดเถลาทางสังคมแก่เยาวชน กรณี
ค่ายคุณธรรมดังเช่นแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบความคิดในการวิจัย

